

Xavier Vilanova i Montiu Joaquim Piñol i Aguadé La hipodermatitis nodular subaguda migratòria o síndrome de Vilanova-Piñol

L'epònim

Hipodermatitis nodular subaguda migratòria o síndrome de Vilanova-Piñol. Malaltia de pannicle adipsós caracteritzada per l'aparició de nòduls a les cares anterior o externa de les cames, que s'estenen perifèricament i formen una vora de color vermellós. Ulteriorment el nòdul s'aplata, es reabsorbeix i queda una pigmentació residual durant molt de temps. També ha rebut el nom de panniculitis nodular subaguda migratòria¹.

Xavier Vilanova i Montiu i Joaquim Piñol i Aguadé, els homes

Xavier Vilanova i Montiu

Xavier Vilanova i Montiu (Figura 1) nasqué a Barcelona l'1 d'agost de 1902. Fou el segon representant d'una família de dermatòlegs en el moment del desenvolupament de la nova especialitat. El seu pare, Pelai Vilanova, està considerat com un dels creadors de la dermatologia catalana, junt amb Jaume Peyrí i Pau Umbert². Vilanova es llicencià a la Universitat de Barcelona l'any 1923 i romangué un curt temps al servei d'en Peyrí al Clínic. Aconsellat pel seu pare, que mantenia bones relacions amb els dermatòlegs francesos, marxà a París on s'especialitzà a l'*Hôpital Saint Louis*, potser el millor centre de l'època per aprendre dermatologia. En aquest hospital es formà amb

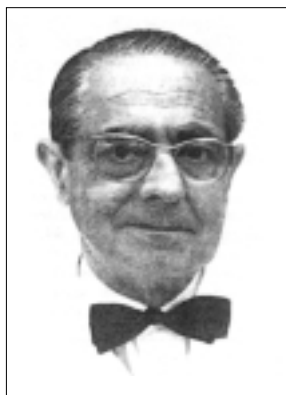

Figura 1. Xavier Vilanova i Montiu (1902-1965).

Civatte i Ferrand, entre d'altres, des de 1924 a 1926. Aprofità la seva estada per viatjar a Estrasburg per treballar amb Pautrier i a Milà on passà una llarga temporada amb Passini, una altra figura de l'època. Quan es considerà format tornà a Barcelona i es doctorà a Madrid dos anys després amb la tesi *Tractament de les tinyes amb sals de tali*.

L'any 1936 se'n va anar a Amèrica i passà un any a Colòmbia on dirigí la leproseria Aguas de Dios. Després tornà a Espanya i l'any 1942 guanyà la Càtedra de Dermatologia i Venereologia a la Universitat de Valladolid. No hi passà massa temps en aquesta ciutat, ja que dos anys després guanyà la mateixa càtedra a la Universitat de València. L'any 1947 guanyà el concurs de trasllat a la càtedra de Barcelona que Jaume Peyrí havia deixat vacant després de la seva jubilació³. De retorn a la seva ciutat, Vilanova s'hi va mantenir per sempre més i consagrà els dinou anys

Figura 2. Joaquim Piñol i Aguadé (1917-1977).

-97-

següents de la seva vida professional a fer del seu departament un dels millors d'Espanya^{3,4}.

L'arribada de Xavier Vilanova a l'hospital del carrer Casanova comportà una renovació important de l'activitat de la càtedra, tant en la dedicació docent com en la investigadora i, naturalment, l'assistencial³. Per a Vilanova, acostumat als hospitals francesos, la situació del servei de Dermatologia no era l'òptima. En Peyrí havia lluitat de debò per aconseguir l'afermament de l'especialitat de la qual n'era el primer catedràtic des de 1915, però les dificultats que hi havia trobat, sobretot dins de l'hospital, havien impedit dotar el seu servei d'una organització òptima. Per exemple, les instal·lacions de la càtedra es trobaven repartides en tres llocs diferents i distants dins de l'hospital. Vilanova reconegué les dificultats trobades pel seu predecessor quan comentava que "*Peyrí es va haver de conformar amb el que li van deixar*"⁴. Per posar-hi remei, Vilanova inicià una reorganització profunda dels dispensaris, creà nous laboratoris i, poc després, fou nomenat director de l'Escola Professional de Dermatologia, creada per ordre ministerial el 25 d'abril de 1952.

La seva activitat científica fou extensa com ho demostren les seves més de cinc-centes publicacions. Entre les seves contribucions més recordades, figura la introducció a Espanya de la prova de Nelson pel diagnòstic de la sífilis. Mantingué nombrosos contactes internacionals, especialment a França, on tenia grans amics, i a Amèrica del Sud. Aplegà nombroses distincions nacionals i internacionals. Fou acadèmic electe de les acadèmies de medicina de València (1944) i de Barcelona (1950), President d'Honor de la *Academia Española de Dermatología* i membre corresponent estranger de l'Acadèmia Nacional de Medicina de França, on fou nomenat *Officier de l'Ordre de la Santé Publique*. També era membre d'honor de les societats alemanya, argentina, brasilera, francesa, anglesa, holandesa, belga, iraniana, italiana, mexicana, portuguesa, uruguaiana, veneçolana i israeliana de dermatologia. Fou president electe del Col·legi Iberollatinoamericà de Dermatologia (1962) i de la *Academia Española de Dermatología* (1963). El seu coneixement de les malalties venèries fou reconegut amb el nomenament com expert de la

secció de Venereologia i Treponemosi de l'Organització Mundial de la Salut. La mort el sorprengué a París el 8 de maig de 1965 quan anava a assistir al congrés dels dermatòlegs de llengua francesa. La seva vida es va aturar sobtadament quan era president de la *Academia Española de Dermatología* i havia de presidir el V Congrés Iberollatinoamericà que se celebraria a Barcelona l'any 1967. Vilanova deixava una important escola, com a prova el nombre dels seus deixebles que arribaren a ser catedràtics: Felipe de Dulanto, Josep Cabré, Josep Maria Mascaró, Josep Maria Giménez-Camarasa i Josep Maria de Moragas. D'entre els seus col·laboradors i deixebles, un dels més importants fou, sense dubte, Joaquim Piñol.

Joaquim Piñol i Aguadé

Joaquim Piñol i Aguadé (Figura 2) va néixer a Puigcerdà el 28 d'octubre de 1917, fill d'un notari de Cornudella que es trobava accidentalment a aquella ciutat per motius professionals. Es llicencià en medicina a Barcelona l'any 1942 i es doctorà a la mateixa ciutat l'any 1956. Estudià l'especialitat a Barcelona amb Peyrí i Vilanova i a Madrid amb Gay Prieto, Orbaneja i Álvarez Sáinz de Aja⁵, però la resta de la seva vida professional transcorregué a Barcelona. Allí fou professor adjunt i el 1965, quan va morir Vilanova, passà a encarregar-se de la càtedra. Dos anys després, el 31 de gener de 1967, fou finalment nomenat catedràtic després de difícils oposicions i hi romangué fins al final de la seva vida. Piñol dirigí també l'Escola Professional de Dermatologia i l'Escola de Serologia. Entre els nombrosos càrrecs destaquen la vicepresidència de l'Associació de Dermatòlegs de Llengua Francesa i del Col·legi Iberollatinoamericà de Dermatologia així com la direcció de la revista d'aquesta darrera institució i de *Medicina Cutánea*. També fou membre de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona i President d'Honor de la *Academia Española de Dermatología*. Autor de més de 400 publicacions i de sis llibres de dermatologia, destacà especialment en el camp de la citologia cutània, els tumors, les porfíries (va descriure la porfíria hepatocitocitària), la fotobioquímica i les malalties per radiacions lumíniques.

Piñol morí més jove que el seu company i amic Vilanova. Un càncer de pulmó acabà prematurament amb la seva vida el 17 d'agost de 1977, i així es truncà una vida professional que molt probablement hauria donat encara grans satisfaccions.

Vilanova i Piñol treballaren junts des de l'arribada del primer a la càtedra de Barcelona. La seva relació fou estreta i plena d'intercanvi d'idees i de conceptes, més enllà de la relació mestre-deixeble que podria fer pensar la diferència d'edat i de rang acadèmic. Carreras⁶ ho posà de relleu en una anècdota personal: *"Un dia vaig consultar un cas dubtós a Vilanova, i després de pensar-s'hi molt va dir seriosament: 'Pregunta-ho a en Piñol, que ho sap tot'."* Era evident que Vilanova considerava a Piñol com el seu successor natural a la càtedra i així ho féu notar poc abans de la seva mort, quan demanà a Piñol que anés a París a llegir la seva ponència, ja que Piñol havia d'ocupar el seu lloc al mig de la dermatologia francesa⁶. A la seva mort, Piñol va escriure la semblança més extensa i sentida del seu professor, col·lega i amic. Val la pena recordar les darreres paraules d'aquest escrit: *"La seva vida fou una lliçó de coratge per aquells que lluiten per no ser com són sense assolir-ho, per aquells que no tenen voluntat de ser millors demà que avui. La seva mort fou una lliçó de pau, per a tots"*².

La hipodermatitis nodular subaguda migratòria o síndrome de Vilanova-Piñol

Joaquim Piñol explicà la gènesi del descobriment de la forma següent: *"Amb mi mateix va publicar [Vilanova] la descripció d'una nova entitat clínica fins llavors no coneguda, que estava avui amplament comentada en tots els textos i manuals de Dermatologia, la hipodermatitis migratòria de Vilanova i Piñol, afecció ben corrent que havia passat desapercebuda"*⁴.

La hipodermatitis fou inicialment descrita a la literatura mèdica francesa amb el nom de *"hypodermite nodulaire subaiguë migratrice"*⁷ (Figura 3). Xavier Vilanova i Joaquim Piñol descriviren extensament onze pacients amb la malaltia i realitzaren un detallat diagnòstic diferencial per refermar la novetat de l'entitat. Explicaren el per-

Figura 3. Primera pàgina de l'article on Vilanova i Piñol varen publicar la seva descripció original de la hipodermitis nodular migratòria subaguda⁷.

què del seu nom: "hipodermitis" ja que afecta la hipodermis, "nodular" perquè el nòdul és la lesió elemental, "subaguda" per assenyalar el caràcter subagut de la seva evolució i "migratòria" per remarcar la tendència de la lesió a ser extensa i a canviar de localització.

Aquesta entitat fou descrita com lesions nodulars de localització profunda a la part inferior de les cames, que creixien per confluència o extensió perifèrica fins formar plaques extenses de fins a 20 cm de diàmetre. Només es trobaven en dones que havien patit prèviament mal de coll, i desapareixien després d'un tractament curt amb iodur potàssic. Les troballes histològiques també eren característiques: les lesions es localitzaven en els septes interlobulars de la hipodermis, i s'observava proliferació capil·lar amb infiltracions disseminades d'histiòcits i monòcits, així com canvis notables en les fibres de col·lagen⁶.

Tres anys més tard publicaren les troballes de nous pacients i comentaren les dificultats diagnòstiques amb altres quadres clínics com la vasculitis nodular, la panniculitis de Pfeiffer-Weber-Christian, l'eritema nodós i la cel·lulitis per estasi⁸. En aquest nou article, Vilanova i Piñol anomenen la seva entitat com "panniculitis migratòria nodular subaguda", nom amb què és coneguda a la majoria de la literatura anglosaxona.

Referències bibliogràfiques

1. Foz i Sala M, Llauredó i Miret E, Ramis i Coris J, coordinadors. Diccionari enciclopèdic de medicina. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2000; 1702.
 2. Homenaje póstumo al Presidente de la Academia Española de Dermatología y Sifiliografía, Presidente de Honor de la Sección Catalana y Catedrático de Dermatología de la Universidad de Barcelona, Doctor Xavier Vilanova Montiu (q.e.p.d.). Actas Dermosifiliogr 1965; 56: 235-247.
 3. Corbella J. Història de la Facultat de Medicina 1843-1985. Barcelona: Fundació Uriach 1838, 1996; 234-235, 314-315, 342-343.
 4. Piñol Aguadé J. Semblança del professor Xavier Vilanova i Montiu. An Med Cir 1973; 53: 135-162.
 5. Mascaró JM. Prof. D. Joaquín Piñol Aguadé. Actas Dermosifiliogr 1977; 68: 607-610.
 6. Carreras i Verdaguer A. El professor Joaquín Piñol i Aguadé. Anal Med Cir 1977; 57: 259-264.
 7. Vilanova X, Piñol J. Hypodermite nodulaire subaiguë migratrice. Ann Dermatol 1956; 83: 369-404.
 8. Vilanova X, Piñol Aguadé J. Subacute nodular migratory panniculitis. Br J Dermatol 1959; 71: 45-50.
-